

Per què llegir Raimon Panikkar?

Ignasi Moreta

Comissari de l'Any Panikkar

Ho van preguntar en una ocasió a Harold Bloom: ¿per què cal llegir Shakespeare? I la resposta del crític literari va ser inequívoca: «¿I qui més hi ha?» La mateixa pregunta es va fer Narcís Comadira a propòsit de Verdaguer, l'any del centenari de la seva mort. ¿Per què Verdaguer? Molt senzill: ¿i qui més hi ha? En el camp de la filosofia catalana, o la filosofia d'autor català, o la filosofia feta a Catalunya, la pregunta per Panikkar duu aparellada també la constatació: ¿i qui més hi ha? ¿Qui més hi ha, entre els pensadors catalans, que sigui autor d'una obra estudiada en vida per quaranta tesis doctorals i per quatre congressos internacionals monogràfics? ¿Qui més hi ha amb un reconeixement internacional com el de Panikkar, l'únic català i l'únic espanyol que ha impartit les Gifford Lectures? ¿Qui més hi ha que hagi reflexionat a fons sobre la superació de l'etnocentrisme i el desafiament de la interculturalitat? ¿Quin altre filòsof català ha escrit una obra extensa (la seva obra completa s'aplegarà en divuit volums d'unes cinc-cents pàgines de mitjana cadascun) adreçada tant a la comunitat acadèmica com al públic lector general?

El cànon del pensament català

Tenim un cànon establert de la literatura catalana. Sabem que

Ausiàs March, Verdaguier, Maragall, Pla i Rodoreda són autors de primera línia. Sabem que Jordi de Sant Jordi, Marià Manent o Gaziell són digníssims autors de segona línia. Tenim un cànon clar, establert pels manuals acadèmics i per la crítica especialitzada. En el camp filosòfic, en canvi, no hem consensuat cap cànon. Noms com ara Pujols, Xirau, Calsamiglia, Ferrater Mora, Trías, Panikkar, Duch..., i altres que hi podríem afegir, formen part d'una nòmina de pensadors catalans entre els quals es fa difícil establir una jerarquització en ordre d'importància. ¿Com s'avalua la rellevància d'un filòsof? Un possible criteri és el seu reconeixement internacional, i en aquest punt les figures d'Eugenio Trías i de Raimon Panikkar sobresurten especialment. El primer va rebre el Premi Internacional Friedrich Nietzsche, rebut també per Popper o Derrida. El segon va rebre l'encàrrec d'impartir les Gifford Lectures, un honor compartit amb Bergson, Arendt o Vattimo. De tots dos reconeixements s'ha dit que equivalen a un premi Nobel del pensament. Jo no sé qui té un reconeixement filosòfic superior, si Trías o Panikkar. Sospito que el reconeixement de Trías és superior a Espanya que en l'àmbit internacional, mentre que a Panikkar se l'ha reconegut més a fora que a casa seva. També veig Trías més netament filòsof, és a dir, més filòsof en el sentit tècnic del mot. Panikkar és filòsof, però també teòleg, fenomenòleg, místic... Potser ho podem deixar en pensador. D'altra banda, segurament Trías, que va escriure tota la seva obra en castellà, no s'hauria sentit gaire còmode col·locat dins un possible cànon de filòsofs catalans.

Sigui quina sigui la jerarquització del cànon filosòfic català, el que em sembla evident és que Panikkar hi ocupa un lloc clarament de primer ordre (tant se val si és el primer o si és un entre els cinc primers). Com també em sembla evident que aquest fet no es correspon amb el reconeixement que actualment li dona la comunitat acadèmica i la comunitat lectora en general. Tenim, en aquest sentit, molta feina a fer.

És possible observar en Panikkar una voluntat de síntesi, d'abastar-ho tot, de comprendre-ho tot. Un dels seus primers textos es titula precisament «Visión de síntesis del universo».

Preguntes en gran

Llegir Panikkar és interessant per molts motius. Un d'ells, no menor, és el fet que es tracta d'un autor que es fa preguntes en gran. Des dels seus primers articles, és possible observar en Panikkar una voluntat de síntesi, d'abastar-ho tot, de comprendre-ho tot. Un dels seus primers textos es titula precisament «Visión de síntesis del universo». Som davant un autor que no té cap por d'enfrontar-se directament amb les grans preguntes que es fa l'ésser humà.

En el «nucli dur» de l'obra de Panikkar hi ha una obra especialment reeixida: *La realitat cosmoteàndrica* (publicada dins el volum *Visión trinitària i cosmoteàndrica* de l'Opera Omnia Raimon Panikkar). El terme *cosmoteàndric* evoca les tres «dimensions» de la realitat segons Panikkar: Déu, l'home i el cosmos. La tesi de Panikkar és que aquestes tres dimensions no estan jerarquitzades. L'home no està sota el domini dels déus, ni senyoreja sobre el cosmos. No tenim un Déu a les altures i una terra sota els peus. Sense Déu, no és possible comprendre l'home ni el cosmos. Sense l'home, no és possible comprendre Déu ni el cosmos. I sense el cosmos, no és possible comprendre Déu ni l'home.

Podem constatar fàcilment, doncs, com a través d'aquesta obra Panikkar pretén explicar la realitat sencera entenent que aquesta es compon de tres dimensions coimplicades. No és, per tant, l'estudi erudit d'un científic que s'aproxima a una parcel·la de la realitat i la dissectiona d'acord amb les eines de la seva especialitat, sinó l'obra d'un pensador que s'enfronta a la realitat mateixa entesa en sentit ampli, i que ho fa amb les eines del filòsof, l'antropòleg, el teòleg, el científic... Aquesta actitud fa de l'obra de Panikkar una obra ambiciosa i original. I, en un cert sentit, gran: gran, per la grandesa dels propòsits, per

El seu compromís amb la recerca de la veritat, el seu compromís a l'hora de tractar d'encarnar la veritat, és radical.

l'ambició de les preguntes a les quals s'enfronta, pels reptes que es proposa. I per l'encert de les seves intuïcions.

Això no significa que Panikkar es dediqui a especular sobre les grans preguntes sense xarxa. En absolut. Panikkar és un mestre, però també un professor. És a dir: un acadèmic. Panikkar ha passat per la universitat. S'ha doctorat en ciències, en filosofia i en teologia. Ha ensenyat en universitats d'Europa, l'Índia i els Estats Units. Ha fet recerca en el sentit més tècnic del terme. Sap el que és especialitzar-se: acotar un tema, treballar les fonts i aplicar-hi les metodologies més acreditades en el camp filològic, filosòfic, antropològic, etc. Panikkar sap què és el rigor. El que distingeix Panikkar és que, fins i tot quan utilitza l'utilitatge acadèmic més especialitzat, no s'oblida mai de connectar la seva recerca amb els grans interrogants humans. Un exemple concret: el seu estudi sobre el sacerdot Melquisedec, esmentat un parell de cops a la Bíblia. Panikkar en fa un estudi eruditíssim, citant a fons la bibliografia existent sobre la temàtica. Però ens demostra que no escriu per a biblistes sinó per a la humanitat sencera quan acaba conclouent que Melquisedec ofereix un model de sacerdoci d'abast universal. I ens demostra el seu compromís profund amb la seva recerca quan ell mateix, de manera autoreferencial, es proclama sacerdot «de l'orde de Melquisedec». I és que Panikkar, amb la seva obra, no pretén convertir-se en una nota a peu de pàgina, en una referència erudita més. El seu compromís amb la recerca de la veritat, el seu compromís a l'hora de tractar d'encarnar la veritat, és radical.

Panikkar, divulgador

L'obra de Panikkar té molts registres. Hi ha, efectivament, textos d'una erudició aclaparadora, amb terminologia tècnica, denses notes

a peu de pàgina... Però, al costat d'aquests textos, n'hi ha uns altres amb els quals el que pretén fonamentalment Panikkar és divulgar: fer arribar als seus conciutadans un estat de la qüestió sobre els temes que ell ha investigat, contribuir a una societat més informada i més culta... En el camp dels estudis sobre l'hinduisme, per exemple, Panikkar és autor d'obres com *L'espiritualitat hindú*, que és senzillament un manual sobre l'hinduisme, o com *Iniciació als Veda*, una obra que pretén acompanyar el lector en la lectura de les escriptures sagrades de l'Índia. Obres com aquesta mostren la voluntat d'escriure pensant no pas en els col·legues acadèmics, sinó en el lector no especialitzat interessat a entrar a fons en una tradició que desconeix.

Com en els textos més erudits, també el Panikkar divulgador «sona» sempre a Panikkar: s'hi percep sempre un to personal, un estil inconfusible que l'allunya del mer manual. Moltes pàgines de *L'espiritualitat hindú* són homologables a l'estil d'un manual, però sempre, en un moment o altre, acaba sortint l'estil i l'ambició intel·lectual pròpies de Panikkar. D'aquesta manera, podríem dir que tots els textos de Panikkar, inclosos aquells que s'acosten més al gènere *manual*, són textos «d'autor». Per bé i per mal, Panikkar sempre és Panikkar.

Panikkar, mestre espiritual

Una part molt important de l'obra de Panikkar la constitueixen textos que no tenen per objectiu primordial ni divulgar un determinat estat de coneixements ni fer avançar el coneixement acadèmic sobre un tema en concret, sinó exhortar el lector a una *metanoia*, a un canvi radical, a una vida interior autèntica, a una existència coherent amb uns determinats valors espirituals.

És el cas, per exemple, de *La nova innocència* o de *L'experiència plena de la Vida. La mística*. O de les nombroses exhortacions al silenci que trobem disperses a la seva obra i que podem rastrejar també en moltes de les seves intervencions públiques en mitjans de comunicació. «Tota paraula que no surt del silenci és una mentida», recordo haver-li sentit dir, amb contundència, a una periodista que l'entrevistava per a

Per Panikkar *silenci* no vol dir mera absència de paraules, sinó cultiu de la vida interior que fa que la paraula que en sorgeix estigui empeltada de silenci.

TV3. I recordem que per Panikkar *silenci* no vol dir mera absència de paraules, sinó cultiu de la vida interior que fa que la paraula que en sorgeix estigui empeltada de silenci: «podem deixar que el silenci prorrompi en paraula, parlant amb simplicitat i veritat. Tota paraula vera ho és en tant que floreix del silenci; però, a més, aquesta paraula és autèntica perquè és pròpiament silenci (parlat). I el Silenci es va fer Paraula —i començà a parlar!»

Moltes de les persones que s'han acostat a Panikkar i a la seva obra ho han fet a la recerca no pas d'uns coneixements acadèmics, sinó d'unes paraules de saviesa. De fet, termes com *mestre* o *savi* s'han aplicat a Panikkar amb freqüència i són ja fins i tot un lloc comú. El mestre no pretén simplement transmetre coneixements, sinó desvetllar els seus interlocutors, convidar-los a una vida desperta i conscient.

Panikkar va viure una vida molt intensa i agitada, com la biografia de Maciej Bielawski posa de manifest. Va escriure una obra extensíssima (la seva obra completa té unes 9.000 pàgines) i va participar en centenars (potser milers) d'actes acadèmics que el van dur a viatjar per tot el món. Ens podem preguntar si li quedava temps per al cultiu de la vida interior. Llegint el seu dietari personal, una selecció del qual s'acaba de publicar en italià i apareixerà aviat en català i en castellà, es pot constatar que, efectivament, Panikkar sempre va reservar espais per a la vida interior en la seva rutina diària o setmanal. Quan Panikkar parla de silenci, de vida interior, de cultiu de l'espiritualitat, no està teoritzant, sinó que està expressant una realitat viscuda.

Quan, després d'un llarguíssim període acadèmic per universitats d'Europa, l'Índia i els Estats Units, Panikkar decideix passar els seus últims anys a Catalunya, ho fa establint-se no pas a Barcelona (on havia nascut i on tenia família, amics, possibilitat de vida cultural i

L'aposta per Taverdet no és gratuïta: és l'aposta per deixar espai per a la vida contemplativa. És, en si mateixa, una desautorització de la raó tecnocràtica.

acadèmica, etc.) sinó a Taverdet, un poble de poc més d'un centenar d'habitants entre el Collsacabra i les Guillerries. Panikkar hi adquireix una casa oberta als quatre vents, amb un paisatge paradisiac al davant. L'aposta per Taverdet no és gratuïta: és l'aposta per deixar espai per a la vida contemplativa. És, en si mateixa, una desautorització de la raó tecnocràtica.

També és important tenir present que aquesta cerca de la saviesa, més enllà del mer coneixement acadèmic, duu Panikkar a comprometre's radicalment amb allò que estudia. Això explica que la seva immersió en els textos de l'hinduisme el dugui a declarar-se hindú, com la seva immersió en els textos del budisme el duu a declarar-se budista, «sense haver deixat mai de ser cristià», com afegia. Panikkar defensava la plena compatibilitat entre l'estudi acadèmic d'una religió i la professió de fe en aquella mateixa religió. És molt significatiu, en aquest sentit, el que fa a *L'experiència vèdica*, la magna antologia comentada de les escriptures vèdiques a la qual Panikkar va consagrar deu anys d'esforç intel·lectual. A la primera pàgina de l'obra després del títol i la pàgina dels crèdits, Panikkar hi va inserir una frase en sànscrit en alfabet *devanagari* (l'alfabet utilitzat per al sànscrit, l'hindi i altres llengües de l'Índia i el Nepal) com a inscripció lapidària que presideix tot el projecte: «*sastrau samarpayami*». L'edició anglesa de l'obra no ofereix traducció d'aquesta frase. Ni tan sols en dona la transliteració llatina. L'edició italiana no l'ofereix de cap manera: ni traduïda, ni transliterada, ni en *devanagari*. A l'edició catalana vam decidir posar la inscripció en les tres formes: en l'alfabet *devanagari*, en la transliteració romanitzada i en traducció catalana. Em vaig sorprendre molt quan vaig tenir al davant la traducció catalana d'aquella fins aleshores misteriosa inscripció: «Venero les Escripures». *Venerar* és un terme utilit-

Panikkar és un pensador, no pas un escriptor. Té, doncs, fragments difícils, estilísticament poc reeixits, perquè la seva prioritat no és aquesta.

zat en àmbits sacres, no en àmbits acadèmics. Amb aquesta frase, Panikkar polemitzava amb les pretensions d'objectivitat i neutralitat de la recerca científica contemporània. Panikkar, en el seu treball més erudit sobre els Vedes, declara solemnement que la seva aproximació no és únicament acadèmica, sinó també vivencial. Que els Vedes no solament s'han d'estudiar, traduir, disseccionar, interpretar, sinó que també s'han de venerar. Que els considera Escriitures dignes de veneració, no solament d'estudi. Que no són lletra morta, sinó lletra viva! El que Panikkar fa amb aquesta frase és proclamar als quatre vents que la seva dimensió professoral no elimina la seva dimensió sacerdotal i vivencial. A l'hora de llegir Panikkar això és una clau de lectura que cal no oblidar mai.

Panikkar, escriptor

La desautorització més ostentosa de Panikkar com a escriptor la va formular el seu germà Salvador Pániker (els dos germans grafiaven de manera diferent el seu cognom). El problema de Panikkar, venia a dir, és que no sap escriure. ¿Què hi ha de cert i què hi ha de fals en aquesta afirmació?

D'entrada, la frase sembla una *boutade* que obeeix més a les tensions familiars entre germans que a una percepció afinada de la realitat. Però hi ha alguna cosa de certa en l'afirmació de Salvador Pániker. D'entrada, cal recordar que Panikkar és un pensador, no pas un escriptor. Té, doncs, fragments difícils, estilísticament poc reeixits, perquè la seva prioritat no és aquesta. Amb tot, la dedicació de Panikkar a l'escriptura és tan intensa que sovint, molt sovint, podem percebre en la seva obra ambició literària. I quan això passa, el text de vegades

Una de les proses literàriament més reeixides de l'obra de Panikkar és el prefaci a la ja esmentada antologia dels Vedes i les Upanishads titulada *L'experiència vèdica*.

és recíbit i de vegades, reconeguem-ho, naufraga. Els naufragis més evidents es troben en els sortosament escadussers intents poètics de Panikkar. Siguem honestos: no se'n surt. Al pròleg a l'edició catalana de la *Invitació a la saviesa*, per exemple, parafraseja el final del «Cant espiritual» de Maragall amb més bona intenció que resultats:

«I quan vingui aquella hora de saviesa
en què es desvetllin els sentits humans,
feu que siguin molt més penetrants,
que sense oblidar la immediatesa
ens duguin a descobrir la bellesa
en la Vida tot estant.»

Però si amb el vers no se'n surt, no se'n surt mai, no podem dir el mateix respecte a la prosa. De tant en tant, la prosa de Panikkar abandona el seu «prosaisme» habitual, el seu caràcter purament funcional, eixut, al servei purament de la idea que vol transmetre, i aleshores, sense deixar de ser plenament comunicativa, aquesta prosa sembla que adquireix textura, color, bellesa.

Per exemple, una de les proses literàriament més reeixides de l'obra de Panikkar és el prefaci a la ja esmentada antologia dels Vedes i les Upanishads titulada *L'experiència vèdica*, prefaci que s'inicia amb una pregunta estimulant: «¿Què salvaríeu d'una casa en flames? ¿Un manuscrit preciós, insubstituïble, que continguéss un missatge de salvació per a la humanitat, o un grup de persones amenaçades pel mateix foc?» Això dona peu a l'autor per esmentar les oposicions habituals entre vida activa i vida contemplativa, oposicions que Panikkar rebutja amb èmfasi. Per això, l'autor acaba proclamant: «Aquest es-

tudi és el resultat d'una lluita existencial entre la necessitat de concentrar-me en la seva escriptura, a risc de deixar la gent atrapada en el foc, i la d'ajudar les persones a sortir de la casa, al preu d'abandonar completament el manuscrit. L'acte de fe que hi ha darrere aquest estudi és el fet d'haver negat que la tria fos inevitable.» És evident que Panikkar està fent un ús de l'analogia (la imatge, la metàfora), un ús hàbil, conscient, literari, al servei de la idea que vol transmetre: la necessitat de superar les escissions habituals entre interioritat i exterioritat, Orient i Occident, espiritualitat i tècnica, profunditat i pragmatisme. Panikkar ho podria expressar de moltes maneres: en tria una, la imatge de la casa en flames amb un manuscrit socarrimat i un grup de persones en perill pel foc. L'ús de la imatge demostra l'ambició literària de Panikkar.

El mateix podríem dir d'un dels prefacis a *La Trinitat*: «Han baixat moltes aigües pel Ganges des que fa quasi mig segle vaig escriure aquesta meditació trinitària. Fora d'estranyar que digués que les aigües no han erosionat el terreny. De fet, les aigües del riu sagrat es van endur la cabana on vaig escriure la primera versió, i ja no existeix. Però fora igualment sospitosos si afirmés que el Ganges ha desaparegut, o que la intuïció trinitària no continua essent fonamental tant en la vida dels pobles com en la meva pròpia existència.» M'interessa aquest fragment no tant per l'estil literari català (la citació és una traducció al català) sinó perquè mostra una escriptura rica, amb una ambició literària que va més enllà de l'aridesa del tractat, i que ho fa sense defugir les imatges, les comparacions, la referència a si mateix...

Fragments d'aquesta mena, en què l'escriptura abandona l'eixutesa habitual i adquireix sabor literari, són freqüents en l'obra de Panikkar i en faciliten la lectura. Per això, la desautorització de l'estil literari de Panikkar que en feu Salvador Pániker em sembla poc matisada.

La llegibilitat de Panikkar

Finalment, la pregunta que ens podem fer, a l'hora d'enfron-

Panikkar és un autor absolutament honest, insubornablement honest, radicalment compromès amb la veritat. Però la *mise en scène* de vegades podia ser excessiva.

tar-nos a l'obra de Panikkar, és aquesta: fins a quin punt és una obra llegidora, una obra fàcil de llegir, una obra que pot ser llegida, que nosaltres podem llegir, que jo puc llegir. La meua resposta és taxativa: Panikkar és un autor que vol ser llegit i que ho aconsegueix. No es refugia en una prosa críptica, tècnica, apta només per a erudits, perquè Panikkar vol ser llegit per tothom i no solament pels seus col·legues. Panikkar és un filòsof que fa un enorme esforç per fer-se intel·ligible. No cal ser filòsof per entendre la seva obra. Evidentment, Panikkar és molt més que un divulgador: és un pensador que elabora una proposta filosòfica pròpia, que té un pensament propi, original, punyent. Un pensament que desplega amb el rigor propi de la disciplina. Amb tecnicismes, amb citacions, amb notes, amb raonaments lògics complexos. Però Panikkar és un filòsof que no s'oblida mai de la necessitat de compartir aquest pensament. L'escriptura de Panikkar té per objectiu arribar al lector. És l'autor qui s'ha de posar al servei del lector, no pas a l'inrevés. Per això no cal que el lector tingui tres doctorats per entendre la seva obra. Els doctorats ja els ha fet l'autor, i la seva comesa és que el lector pugui assaborir el fruit de les seves recerques.

En això, la seva escriptura té molt a veure amb la seva paraula oral, i per això discrepo de les veus que insisteixen a contraposar-les, parlant d'un Panikkar oral brillant i d'un Panikkar escrit més feixuc. És cert que el Panikkar oral és enlluernador. És fàcil rendir-se davant la rapidesa dels seus raonaments, davant la capacitat de desmuntar els llocs comuns, davant l'habilitat de fer-nos veure les coses d'una manera no evident. Però aquestes característiques es troben igualment en la seva obra escrita. El Panikkar oral és seductor, juga a dir i no dir, a expressar i amagar. Juga a desconcertar el seu interlocutor. Hi ha una

eròtica de l'oralitat en Panikkar, i aquesta eròtica és òbviament seductora. I no oblidem —perquè cal dir-ho tot— que també hi ha posa, en el Panikkar oral. Posa, afectació, sobreactuació. I això ha allunyat alguns lectors. Sobreactuació no vol dir falsedat: Panikkar és un autor absolutament honest, insubornablement honest, radicalment compromès amb la veritat. Però la *mise en scène* de vegades podia ser excessiva.

L'escriptura de Panikkar, sense abandonar del tot aquesta eròtica de l'oralitat —una eròtica, hi insisteixo, amb llums i ombres—, el que fa és anar més a fons, desplegar més possibilitats, esgotar totes les hipòtesis, anar amb l'argument iniciat fins a les últimes conseqüències. Hi ha menys espai, en l'escriptura, per amagar res, com hi ha menys espai per a la sobreactuació, perquè la prioritat no és tant la seducció com la voluntat d'aprofundiment. El Panikkar oral és una excel·lent via d'entrada en l'univers Panikkar. Però per anar més enllà de la superficialitat cal anar a fons. Cal acudir a l'escriptura. Cal llegir l'obra de Raimon Panikkar.